

УДК 330.303. 052: 339.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА З ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.260219.161.387

Ілляшенко О. В., д.е.н.

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Стійке функціонування та економічний розвиток торговельного підприємства у сучасних умовах господарювання залежить від дієвості системи економічної безпеки підприємства, яка має забезпечувати торговельному підприємству конкурентоспроможність та розвиток. Але ж система економічної безпеки підприємства не може бути універсальною, адже вітчизняні підприємства є дуже різноманітними. Тому сьогодні актуалізується проблематика прикладного аспекту побудови системи економічної безпеки торговельного підприємства та її характеристик з урахуванням особливостей підприємства та умов їхньої діяльності. Досліджено сутність поняття «система економічної безпеки підприємства» та обґрунтовано доцільність застосування системного підходу під час формування економічної безпеки торговельного підприємства та визначено його переваги. Доведено, що система економічної безпеки торговельного підприємства повністю відповідає основним ознакам системи та наведено визначення системи економічної безпеки торговельного підприємства. Зазначено, що економічна безпека торговельної діяльності передбачає проведення комплексу заходів, які гарантують стабільність функціонування підприємства, захист від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. У статті визначено та наведено приклади загроз економічної безпеки зовнішнього середовища та обґрунтовані загрози її внутрішнього середовища. Також визначено мету забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства та зазначено, що система економічної безпеки торговельного підприємства має забезпечувати та гарантувати економічну безпеку в поточному періоді та в майбутньому. Формування системи економічної безпеки торговельного підприємства має відбуватися із урахуванням особливостей торгівлі, в статті наведено ці особливості. Визначено етапи формування системи економічної безпеки торговельного підприємства.

Ключові слова: економічна безпека; торговельне підприємство; система економічної безпеки; формування; особливості

UDC 330.303. 052: 339

PECULIARITIES OF FORMING ECONOMIC SECURITY OF A TRADING ENTERPRISE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.260219.161.387

Ilyashenko O., Dr. of Econ. Sc.*O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

The author points out that sustainable functioning and economic development of a trading enterprise under contemporary economic conditions depends on an effective

system of economic security at an enterprise, which should ensure competitiveness and involvement of a trading enterprise. But the system of economic security of enterprise cannot be universal, in fact domestic enterprises are very various. Therefore, today the range of problems of the applied aspect of construction of the system of economic security of trade enterprise and her descriptions actual taking into account the features of enterprise and terms of their activity. The author researches the essence of a notion of a system for economic security of an enterprise, substantiates the expediency of applying the system approach in the process of forming economic security of a trading enterprise, and determines advantages of the system approach. The author proves that a system for economic security of a trading enterprise entirely conforms to the main features of a system and suggests a definition for a system of economic security of a trading enterprise. The author highlights that economic security of trading activity contemplates implementing a complex of measures, which guarantees the stability of functioning of an enterprise, as well as protecting from treats of external and internal environments. In the article certainly and examples of threats of economic security of environment and reasonable threats are made her internal environment. The author has indicated a purpose of ensuring economic security of a trading enterprise. It is marked that the system of economic security of trade enterprise must provide and guarantee economic security in a current period and in the future. The article discloses peculiarities of trade, which underpin the formation of a system for economic security of a trading enterprise. The author has ascertained stages for forming a system of economic security at a trading enterprise.

Keywords: economic security; trading enterprise; system of economic security; formation; peculiarities

Актуальність проблеми. Торгівельна галузь є однією із головних складових економіки України, найбільш динамічна та трансформаційна в сучасних умовах нестабільного середовища вона забезпечує якість життя людини, розвиток економіки та її конкурентоздатність. Стійке функціонування та економічний розвиток торговельного підприємства певною мірою залежить від забезпечення економічної безпеки підприємства у вигляді предметної, цілеспрямованої діяльності, що розглядається як частина безпекозабезпечувальної діяльності підприємства. Її результатом є захищеність об'єктів безпеки системи економічної безпеки та діяльності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз за рахунок розроблення та реалізації комплексу взаємозв'язаних дій. Забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства є суб'єктною діяльністю, оскільки вона підпорядкована потребам, мотивам і цілям підприємства (суб'єкта). Вирішальна роль у

забезпеченні економічної безпеки підприємства системи економічної безпеки підприємства зумовила утворення у предметному полі дослідження економічної безпекології такої предметної області як системотворення.

Недостатність уваги до проблеми забезпечення належного рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств є однією з причин, яка не дає змогу створити належні умови щодо підвищення економічної ефективності їх діяльності, а також створює загрозу функціонуванню та розвитку підприємницької діяльності в торгівлі [1]. Дослідження системотворення в економічній безпекології поки ще немає підстав вважати активними, вони, радше, знаходяться на початковому етапі, тобто на етапі концептуалізації, де формується первинна теоретична форма, яка забезпечує теоретичну організацію онтологічних уявлень про системність щодо економічної безпеки, схема зв'язку понять економічної безпекології, спосіб організації досліджень, яка дозволяє рухатися від первинних теоретичних концептів до все більш абстрактних конструктів. Тому ще багато питань системотворення в економічній безпекології залишаються без належної відповіді або ця відповідь є неповною. Для того, щоб система економічної безпеки підприємства адекватно відображала ідею системності, необхідно будувати її з використанням відповідної методології – системного підходу, у руслі розвитку якого науковці намагаються сформувати методологію розв'язання складних і нестандартних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теоретичних положень щодо формування системи економічної безпеки присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні науковці, серед них Васильців Т. Г., Белоусова І. А., Гічова Н. Ю., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М., Козаченко Г. В., Вестинг А., Ламберт Д. та інші. Однак, слід зазначити, що науковцями не розроблено єдиної методології до застосування системного підходу у дослідження економічної безпеки підприємства, зокрема в торгівлі.

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування системного підходу під час дослідження економічної безпеки, розкриття особливості формування економічної безпеки торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній науковій літературі існує багато підходів щодо дослідження економічної безпеки підприємства, серед них значущим є системний підхід – загальнонауковий методологічний напрям, що розробляє методи і

способи теоретичного дослідження складноорганізованих об'єктів. Системний підхід дозволяє розвивати та конкретизувати категорії діалектики (зв'язок, відношення, зміст і форма, частина та ціле та ін.), встановлювати аналогії між властивостями системи, залучити відносини еквівалентності до пояснення сутності властивостей різноманітних систем.

За І. Блаубергом та Е. Юдіним, специфіка системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину [2, с. 13]. Л. ф. Берталанфі, У.Р. Ешбі відзначили кілька суттєвих переваг системного підходу, які зумовили його широке наукове та практичне розповсюдження [3, 4]. Ці переваги виявляються у предметній області практично будь-якої науки. Стосовно економічної безпекології ці переваги мають такий вигляд:

системний підхід дозволяє встановити оптимальний ступінь аналітичного розчленування феномена економічної безпеки та визначити таку адекватну «аналітичну одиницю», що надалі не розкладається. Це надає можливість встановити найцінніші структурні та динамічні властивості економічної безпеки, що зумовлюють її цілісне дослідження та забезпечення;

системний підхід породжує принципово новий спосіб проведення досліджень, який надає можливість максимально повно встановити типологію, структуру та логіку взаємозв'язків елементів феномена економічної безпеки;

системний підхід виводить пізнання економічної безпеки на принципово новий якісний рівень та забезпечує незрівнянно вищу пізнавальну цінність висновків дослідження.

Серед сучасних фахівців застосування системного підходу щодо дослідження економічної безпеки підприємства є найбільш прийнятним, але поряд із тим, не існує загального трактування сутності поняття «система економічної безпеки підприємства», вона визначається науковцями з різних позицій. Визначення поняття «система економічної безпеки підприємства» входить до понятійно-категоріального апарата економічної безпекології, дозволяє описати феномен її системності і надати практичні рекомендації щодо побудови системи, її функціонування та управління нею. У сучасній економічній безпекології значну увагу приділяють змістовому тлумаченню поняття «система

економічної безпеки підприємства», наданню йому усталеності. Але ж система економічної безпеки підприємства не може бути універсальною, адже вітчизняні підприємства є дуже різноманітними. Тому сьогодні актуалізується проблематика прикладного аспекту побудови системи економічної безпеки підприємства та її характеристик з урахуванням особливостей підприємства та умов їхньої діяльності. Розглянемо деякі сучасні визначення цього поняття. Так Пригунов П. Я. визначає систему економічної безпеки підприємства як організаційну підсистему підприємства, що складається з сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових і інших заходів, сукупності сил і засобів, направлених на забезпечення безпеки підприємства, захисту законних інтересів його керівництва й інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства [5]. За визначенням Вовк В. В. система економічної безпеки підприємства це структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та на формування унікальних здатностей протистояти їм в майбутньому [6]. Захаров В. І розглядає систему економічної безпеки підприємства як сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємства, що мають спільні цілі, наділені відповідними функціями і правовими повноваженнями, що мають необхідну матеріально-технічну базу, підготовлений персонал, механізми управління і взаємодії, що володіють технологіями, формами і методами визначення, зниження рівня та протидії небезпекам і загрозам у сфері економіки [7]. На думку Мігус І. П. система економічної безпеки підприємства – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які дозволяють здійснювати управління діяльністю акціонерного товариства шляхом мінімізації впливу на нього внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення ним поставленої стратегічної мети [8]. Кашина А., під системою економічної безпеки підприємства пропонує розуміти сукупність поглядів, ідей, цільових установок, що направлені на забезпечення стабільного функціонування підприємства. Вона включає заходи, шляхи, напрямки досягнення поставлених завдань та забезпечення умов для досягнення цілей бізнесу в умовах невизначеності та заходи запобігання діям внутрішніх і зовнішніх загроз [9].

Проводячи компаративний аналіз існуючих визначень суті економічної безпеки підприємства слід зазначити, що значна кількість науковців схиляється до визначення економічної безпеки підприємства

як системи. Економічну безпеку торговельного підприємства теж доцільно розглядати як систему і під час її формування враховувати системний підхід, що має наступні переваги:

дозволяє встановити оптимальний ступінь аналітичного розчленування об'єкта і визначити таку адекватну «аналітичну одиницю», що надалі не розкладається. Це дає змогу встановити найцінніші структурні та динамічні властивості об'єкта, що зумовлюють його цілісне функціонування;

породжує новий спосіб проведення досліджень, який має можливість максимально повно встановити типологію, структуру та логіку взаємозв'язків елементів об'єкта, що зумовлюють цілісність його функціонування;

виводить наукове пізнання на принципово новий якісний рівень та забезпечує незрівнянно вищу пізнавальну цінність своїх висновків [10].

До основних ознак системи в економічній літературі відносять наступні характеристики: складність, цілісність, відкритість, цілеспрямованість, параметри функціонування та розвитку. Економічна безпека торговельного підприємства відповідає визначеним ознакам системи. А саме, складність системи економічної безпеки полягає у сукупності елементів, які відображають економічну безпеку відповідно функціональних складових торговельного підприємства, що є складовими економічної безпеки. Цілісність системи економічної безпеки торговельного підприємства відображена у взаємодії визначених складових економічної безпеки й підпорядкованості їх єдиній цілі. Економічна безпека торговельного підприємства є відкритою системою, що піддається впливу зовнішніх чинників сучасного економічного простору. Цілеспрямованість системи полягає у забезпеченні та гарантуванні відповідного рівня економічної безпеки на підприємстві. Економічна безпека торговельного підприємства, як система, має визначені параметри функціонування – критерії рівня, надійності, оптимальності та інші.

Усе зазначене вище підтверджує доцільність застосування системного підходу під час формування економічної безпеки торговельного підприємства.

Формуючи економічну безпеку торговельного підприємства доцільно враховувати галузеві особливості торгівлі, основними серед яких є:

забезпечення товарного обігу та еквівалентний обмін товарів у формі купівлі-продажу для задоволення потреб споживачів – фізичних та юридичних осіб;

забезпечення підтримки товаровиробників та сприяння підвищенню конкурентоспроможності як товарів, так і підприємств;

формування валового внутрішнього продукту та вплив на акумулювання коштів в державному та місцевих бюджетах;

підтримка збалансованості виробництва і споживання на основі співвідношення попиту та пропозиції;

забезпечення населення товарами і послугами, і тим самим сприяння підвищенню якості життя [11].

Економічна безпека торговельного підприємства передбачає проведення комплексу заходів, які гарантують стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, використання прогресивних науково-технічних досягнень і соціальний розвиток підприємства. Формування економічної безпеки торговельного підприємства враховуючи системні ознаки, відбувається з умовою протидії загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища.

Торговельне підприємство як відкрита система має значну залежність від змін зовнішнього середовища. У сучасному трансформаційному середовищі, що забезпечує умови функціонування підприємства існує багато загроз, які залежать від загального економічного розвитку країни, політичних факторів, законодавчого забезпечення, ступеня розвитку конкуренції на ринку, соціальних змін, прогресу науки та техніки. Наприклад, несприятливе законодавство, нерегульовані юридичні питання, рівень інфляції, ненадійні партнери, вихід на ринок потужного конкурента, орієнтація на товари, які мають тимчасовий попит, несприятливі погодні умови, зниження попиту, тощо.

Внутрішнє середовище торговельного підприємства безпосередньо має вплив на ефективність функціонування підприємства. Формування економічної безпеки як системи має відбуватися враховуючи структурований склад внутрішнього середовища торговельного підприємства за функціональними складовими: фінансовою, ринковою, товарною, кадровою, технічною, інформаційною. Загрози внутрішнього середовища визначаються відповідно зазначених складових. Наприклад, зниження ліквідності, підвищення кредиторської і дебіторської заборгованості, зниження фінансової стійкості, зменшення частки ринку що займає підприємство, зниження конкурентоздатності, відтік кадрів,

плинність кадрів, недостатня правова захищеність інтересів підприємства ділової та іншої документації, недостовірна інформація, недостатній захист інформації від несанкціонованого доступу, тощо.

Враховуючи результати досліджень науковців щодо системи економічної безпеки та особливості торговельної діяльності визначимо, що системою економічної безпеки торговельного підприємства є сукупність організаційних, управлінських, правових, технічних та інших заходів, що спрямовані на захист підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз, які сприяють стійкому функціонуванню торговельного підприємства на ринку, підвищують конкурентоспроможність, сприяють задоволенню потреб споживачів та забезпечують його розвиток.

Формування системи економічної безпеки торговельного підприємства має охоплювати наступні етапи [12, с.94]:

вивчення специфіки бізнесу торговельного підприємства, сегменту, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;

аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічної безпеки торговельного підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;

аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

моделювання нової системи економічної безпеки торговельного підприємства;

затвердження керівництвом моделі нової системи економічної безпеки та бюджету на її утримання;

формування нової системи економічної безпеки;

оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення.

Система економічної безпеки торговельного підприємства має забезпечувати та гарантувати економічну безпеку в поточному періоді та в майбутньому. Метою забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства є:

запобігання можливому нанесенню збитків його діяльності; захист прав підприємства;

захист співробітників і власності від джерел зовнішніх і внутрішніх загроз;

збереження і ефективне використання фінансових, матеріальних і інформаційних ресурсів;

своєчасне виявлення і припинення різних правопорушень, запобігання причинам і умовам, що їх породжують;

недопущення надзвичайних ситуацій або мінімізація їх негативних наслідків [13, с.337].

Забезпечення та гарантування економічної безпеки торговельного підприємства відбувається лише за умови якісно сформованої системи економічної безпеки на підприємстві, яка забезпечить можливість попередження впливу негативних чинників для підприємства. Така система здатна нівелювати значну кількість загроз і не допустити виникнення безпосередньо на підприємстві кризових явищ з абсолютно негативними наслідками.

Висновки. Системний підхід визначає напрям наукового дослідження з використанням методологічних і теоретичних принципів, які впливають з погляду на об'єкти та процеси як цілісну множину елементів у сукупності відносин та зв'язків між ними. При застосуванні системного підходу у вивченні феномену економічної безпеки підприємства інтерес становить не лише система та її взаємодіючі елементи як такі, а й місце системи економічної безпеки торговельного підприємства у системі управління підприємством. Завдяки системному підходу відбувається комплексне дослідження економічної безпеки та формування надійної системи економічної безпеки торговельного підприємства, яка мінімізує негативний вплив загроз та забезпечує стійке функціонування торговельного підприємства в сучасних економічних умовах, його конкурентоспроможність та стратегічний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маліновська М. В. Назаренко С. А. Особливості формування економічної безпеки підприємства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://business-navigator.ks.ua/journals/2017/42_2017/15.pdf
2. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
3. Берталанти Л. Ф. Общая теория систем. Обзор проблем и результатов / Л. Ф. Берталанти // Системные исследования : Ежегодник, 1969. – М.: Наука, 1969. – С. 30–54.
4. Эшби У. Р. Принципы самоорганизации / У. Р. Эшби ; пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Я. Лернера. – М.: Мир, 1966. – 621 с.

5. Пригунов П. Я. Особливості використання сучасних концепцій управління в системі забезпечення економічної безпеки підприємств / П. Я. Пригунов // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 103-108.
6. Вовк В. В. Формування системи економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom2/10_Vovk.htm.
7. Захаров О. І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств / О. І. Захаров // Вчені записки університету «КРОК». – 2012. – № 32. – С. 80 – 86
8. Мігус І. П. Корпоративне управління в системі економічної безпеки акціонерних товариств України: монографія / І. П. Мігус, Л. М. Худолій, М. П. Денисенко, С. П. Міхно. – Черкаси: ТОВ «Маклаут». – 2012. – 274 с.
9. Кашин А.В. Экономическая безопасность предприятия: управление решения: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. экон. наук: спец: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» (экономическая безопасность) / А.В. Кашин. – М., 2008. – С. 21.
10. Живко З.Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія / З. Б. Живко. – Львів: Ліга – Прес, 2013. – С. 474.
11. Зборовська О. М, Марков Б. М Аналіз розвитку роздрібної торгівлі продовольчими товарами / Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності 2015 Випуск 2(12), Том 1 с. 113-120.
12. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. посіб.] / В. Ортинський, І. Керницький та ін. / – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
13. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. – К. : Изд-во «Эльга», «Ника-Центр», 2004. – 784 с.

REFERENCES:

1. Malinovska, M. V., & Nazarenko, S. A. (2017). Osoblyvosti formuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Features of the formation of economic security of the enterprise]. *Business Navigator*, 3(42). Retrieved from http://business-navigator.ks.ua/journals/2017/42_2017/15.pdf [in Ukrainian].
2. Blauberh, I. V., & Yudin, E. H. (1973). *Stanovlenye i sushchnost sistemnoho podkhoda* [The development and essence of the system approach]. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Bertalanffy, L. v. (1969). Obshchaia teoriia system. Obzor problem i rezultatov [The general systems theory. Review of problems and results]. *Sistemnyie issledovaniia*, 30–54 [in Russian].

4. Ashby, W. R. (1966). *Printsypy samoorganizatsii [Principles of Self-Organization]*. (Trans). A. Ya. Lerner (Ed.). Moscow: Mir [in Russian].
5. Pryhunov, P. Ya. (2013). Osoblyvosti vykorystannia suchasnykh kontseptsii upravlinnia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv [Peculiarities of the use of contemporary management conceptions within a system of ensuring economic security of enterprises]. *European Perspective*, 11, 103-108 [in Ukrainian].
6. Vovk, V. V. (2014). Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva [Formation of an economic security system of enterprises]. Retrieved from http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom2/10_Vovk.htm [in Ukrainian].
7. Zakharov, O. I. (2012). Teoretychni osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv [Theoretical basics of ensuring economic security of enterprises]. *Scientific Notes of «KROK» University*, 32, 80 – 86 [in Ukrainian].
8. Mihus, I. P., Khudolii, L. M., Denysenko, M. P., & Mikhno, S. P. (2012). *Korporativne upravlinnia v systemi ekonomichnoi bezpeky aktsionerlykh tovarystv Ukrainy [Corporate management within an economic security system of joint-stock companies of Ukraine]*. Cherkasy: LLC “Maklout” [in Ukrainian].
9. Kashyn, A.V. (2008). Ekonomicheskaiia bezopasnost predpriatiia: upravlencheskiie resheniia [Economic security of an enterprise: managerial decisions]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Moscow [in Russian].
10. Zhyvko, Z. B. (2013). *Metodolohiia upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu pidpryiemstva [Methodology for management of economic security of an enterprise]*. Lviv: Liha – Pres [in Ukrainian].
11. Zborovska, O. M., & Markov, B. M. (2015). Analiz rozvytku rozdribnoi torhivli prodovolchymy tovaramy [Analysis of development of the grocery retail industry]. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, 2(12), Vol. 1, 113-120 [in Ukrainian].
12. Ortynskyi, V. L., Kernytskyi, I. S., & Zhyvko, Z. B. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpryiemstv, orhanizatsii ta ustanov [Economic security of enterprises, organizations, and establishments]*. Kyiv: Pravova Yednist [in Ukrainian].
13. Blank, I. A. (2004). *Upravlenye fynansovoi bezopasnosti predpriyatia [Management of financial security of an enterprise]*. Kyiv: Publishing House “Elha”, “Nika-Tsentr” [in Russian].